

De waarachtige verhalen van een Belgische avonturierster¹

Een 'semi-heilige' met een gevangenisverleden?

Tine Van Osselaer

Op 19 juli 1920 werd een jonge vrouw meer dood dan levend de basiliek van Onze-Lieve-Vrouw van Halle binnengebracht en op een draagberrie voor het altaar geplaatst. Tot ieders verbazing hief de lamme en blinde zieke kort daarop haar armen omhoog en vouwde de handen. Ze probeerde een aantal stappen voorwaarts te zetten. De eerste poging mislukte, maar bij de tweede beklom ze het altaar, knielde neer en begon intens te bidden. 'Ik ben volledig genezen', zo vertelde ze aan de priester, 'en ik kan zien.' De priester hief het Magnificat aan, zij zong mee en sloot af met een lied dat ze zelf had geschreven.²

De scene moet er vrij spectaculair hebben uitgezien en de miraculeuze genezing werd uitgebreid beschreven in de kranten.³ De zieke in kwestie, Bertha Mrazek (1890–1967), aarzelde niet om de interesse van het bredere publiek te voeden en gaf uitgebreide interviews over hoe ze als oorlogs-invalide in Halle terecht kwam. Zo bereikte haar verhaal ook de vrouwen die haar tijdens de Eerste Wereldoorlog in de gevangenis van Sint-Gillis hadden ontmoet. Zij kenden haar als iemand die met de Duitse bezetter had gecollaboreerd en wisten niet goed hoe ze hoorden om te gaan met de plotse populariteit van de 'semi-heilige'. Moesten ze een campagne tegen haar starten en konden ze eigenlijk wel iets ondernemen? Voor hen was het frustrerend om te zien hoe Bertha Mrazek eerder in 'de nis van een heilige' dan in de gevangenis zat.⁴

1 Voor een uitgebreide versie van deze studie, meer informatie over haar charisma, de gegenderde kritiek op haar verschijning en latere identificatie als man, zie: T. Van Osselaer, 'The many lives of Bertha, Georges and Jean: a transgender mystic in interwar Belgium' *Women's History Review* (early online view: <https://doi.org/10.1080/09612025.2019.1590502>). Het onderzoek werd gevoerd met de steun van de European Research Council (ERC) onder het Horizon 2020 onderzoeks- en innovatieprogramma, Starting Grant nr. 637908.

2 H. Thurston, *Surprising Mystics* (Londen, 1955), 207.

3 Onder andere in *La Libre Belgique* (27/7/1920) vertaling geciteerd in Thurston, *Surprising mystics*, 206–208. Zie ook 'Plotselinge genezing', *Parochieblad* (Halle), 24/7/1920, c. 236 en de verwijzing naar een artikel in *De Standaard* (21/7/1920) in V. Lories, 'Mieke-manneke. Een ongewoon resident van Essenbeek', *Hallensia*, 33.4 (2011), 31–34, 32.

4 Archives de la guerre (verder ADG), Commission des Archives des Services Patriotiques établis en Territoire occupé au Front de l'Ouest, IV. Services étudiés, G. Divers, 1. Dossiers dotés d'un numéro CAP, f. Divers [verder CAP 540], 3244, Dossier concernant d'éventuelles femmes à la solde des Allemands et infiltrées parmi les prisonnières de Saint-Gilles et Siegburg, 1920–1921, Fanny B., 7/3/1921 aan 'Monsieur le secrétaire'.

Un portrait que Marasco, géôlière, donna à hilla J., prisonnière à St-Gilles. Au dos de la photographie, on lit cette dédicace : « Souvenir affectueux de votre dévoué serviteur George Marasco, artiste-peintre, littérateur. »

IV

Une des rares photographies de Bertha en toilette féminine

V

Bertha Mrazek als gevangenisbewaker (knipsel uit de verzameling van Kristof Smeyers ©)

In dit artikel wil ik niet ingaan op de vraag hoe we Bertha Mrazeks gedrag tijdens de oorlog moeten beschrijven. Het zal snel duidelijk worden dat het vrijwel onmogelijk is om vat te krijgen op wat er nu net achter slot en grendel gebeurde, aangezien het nooit tot een publieke veroordeling kwam. De stilte over de gevangenisjaren liet ruimte voor creativiteit en voor elke versie van Bertha's oorlogsjaren bestaat er een alternatief. Het is dan ook interessanter om te kijken naar wat die verschillende versies ons kunnen

Om geloofwaardig over te komen, moesten leugenaars inspelen op verwachtingen, beelden en narratieve lijnen die de tijdgenoten herkenden

vertellen en wat hun weerklink was.⁵ Ik steun daarbij op het onderzoek over leugens en identiteitsconstructies van onder andere Claire Morrow en Louise White. Zij toonden aan dat leugens ons iets vertellen over de historische context waarin ze werden geproduceerd. Om geloofwaardig over te komen, moesten leugenaars inspelen op verwachtingen, beelden en narratieve lijnen die de tijdgenoten herkenden.⁶ Leugens vertellen ons met andere woorden iets over de historische en sociale context.

De volgende pagina's schetsen misschien niet een 'ware' *microstory*, maar vertellen wel wat als 'geloofwaardig' kon worden gezien in het naoorlogse België en welke stereotypen er circuleerden. Het artikel is thematisch opgebouwd, maar heeft ook een chronologische logica. Het eerste deel gaat over Bertha Mrazeks herinterpretaties van haar gevangenisjaren en het tweede luik behandelt haar religieuze doorstart als *miraculée*. Het artikel gaat dus voornamelijk over een vrij korte periode (een vijftal jaar) in Mrazeks bewogen leven.

Bertha, Gloria, Georges en Jean

Het mooie, maar tegelijk ook frustrerende aan Bertha Mrazeks verhaal is dat ze zichzelf meermaals heruitvond.⁷ Een mogelijke reconstructie van haar leven zou kunnen bestaan uit de volgende hoofdstukken. Bertha Mrazek werd op 11 december 1890 geboren als dochter van een Belgische moeder en een Tsjechische vader. Ze zou al als tiener op straat terecht zijn gekomen en zich als leeuwentemmer 'Gloria' of 'Georgia' aangesloten hebben bij het gezelschap van de Van Been Broeders. Andere bronnen beschrijven haar activiteiten als zangeres in de Brusselse nachtclub Minerva en in Le Chat Noir. Aangezien dat laatste etablissement geen nachtclub maar wel een kunstacademie voor amateurs was, zijn er waarschijnlijk wel wat vraagtekens te zetten bij dit deel van het verhaal. We weten wel met enige zekerheid dat ze in deze periode een dochter kreeg, Irene-Adèle (geboren op 2 april 1913).⁸ Mrazek tekende en schreef in die periode ook onder de naam 'Georges Marasco'.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werkte Bertha Mrazek als bewaker in de gevangenis van Sint-Gillis. Volgens sommigen collaboreerde ze tijdens deze jaren met de Duitsers, maar zoals we verderop nog zullen zien, kon een onderzoek na de oorlog niet voldoende belastend materiaal aan het licht brengen om haar hiervoor te veroordelen. Na de oorlog ging het bergaf met haar gezondheid en in 1919 beweerde ze dat ze haar armen en benen niet meer kon bewegen. In juli 1920 wendde ze zich tot de Maagd Maria in de basiliek van Halle waar ze onmiddellijk genas. Bertha Mrazek bouwde daarop een stevige religieuze carrière uit. Haar volgelingen bleven haar trouw, ook nadat ze voor het gerecht kwam als oplichtster en naar een gesticht werd gestuurd. Ze bezorgden haar een onderkomen toen ze weer vrij kwam en bleven haar volgen toen ze besloot voortaan als man, 'Père Jean', door het leven te gaan. Hij overleed in 1967 in Brussel.⁹

Zoals deze korte biografische schets al duidelijk maakt, nam Bertha Mrazek meer dan één identiteit aan.¹⁰ In tegenstelling tot zogenaamde 'poseurs', oplichters die zich voordoen als iemand anders, is het echter niet zo dat Bertha/Jean bij elk nieuwe hoofdstuk het vorige helemaal afsloot en opnieuw startte.¹¹ In Bertha's geval blijven de hoofdstukken deel uitmaken van de nieuwe versie. Père Jean had in zijn huis in Brussel niet enkel een kapel met een schilderij dat naar zijn genezing in Halle verwees, maar er stonden ook foto's van zijn jaren als leeuwentemmer.¹² Hoewel Bertha

5 Over de resonantie van verhalen ('the work they might have done'), zie M. Houlbrook, *Prince of tricksters. The incredible true story of Netley Lucas, gentleman crook* (Chicago, 2016) 16.

6 C. Morrow, 'Lies and truths: Exploring the lie as a document of life', in: L. Stanley (red.), *Documents of Life Revisited* (Farnham, 2013) 19–30, 19; L. White, 'Telling more: lies, secrets and history', *History and Theory*, 39 (2000) 11–22, 11.

7 Zie de reconstructie van H. Thurston, *Surprising Mystics*, 211.

8 Bertha beweerde onder andere dat ze haar had 'ontvangen' tijdens een magnetische slaap. ADG, CAP 540, 3244, Jeanne H., 28/12/1921, St. Trond aan 'Chère Mademoiselle'; 'La "guérisseuse" jouait aussi à la prophétesse', *La Nation Belge*, 11/11/1924, 1; Thurston, *Surprising Mystics*, 212.

9 V. Lories, 'Een ongewoon resident van Essenbeek', *Hallensia*, 35:3 (2013) 17–18. Een korte nota wat betreft de gendertransitie: ik volg de logica van de bronnen en zodra Bertha zich als man identificeert, wordt de manier van verwijzen overgenomen.

10 Zie ook de opmerking van Thurston, *Surprising mystics*, 207.

11 Denk bijvoorbeeld aan het onderzoek van Matt Houlbrook, *Prince of tricksters*; of aan werken over identiteitsdiefstal zoals Natalie Zemon Davies, *The return of Martin Guerre* (Cambridge, 1983).

12 Interview met M.M. (augustus 2017).

in 1924 werd aangeklaagd voor het aftroggelen van geld onder valse voorwendsels, zou het label 'oplichter' eveneens te reducerend zijn. Wat wel zinvol lijkt, is even te reflecteren over de Engelse versie van de term 'con-man'. Het woord is blijkbaar afgeleid van 'confidence man' en alludeert op het vertrouwen dat zo'n figuur weet te winnen. Mensen stappen mee in het verhaal van die persoon omdat het geloofwaardig overkomt.¹³

Bertha Mrazek bracht overtuigende verhalen. Al moeten we dat misschien toch niet te veralgemenend stellen. Jeanne H., die zich haar van Sint-Gillis herinnerde, schreef vrij spottend over haar vertelkunst.¹⁴ Bertha beweerde namelijk niet alleen nauwelijks te slapen of eten, maar

[...] ze vertelde me ook heel wat verhalen over haarzelf, het een nog ongeloofwaardiger dan het andere en heel erg met elkaar in tegenspraak. Dat amuseerde me, en ik liet haar spreken [...]. Ik moet haar bedanken, want zonder dat ze het wist, heeft ze me in de gevangenis echte momenten van plezier gegeven, ik kan haar nog steeds zo voor me zien hoe ze verzen van eigen makelij reciteerde, waarvan ik geen woord begreep, en die me lieten lachen tot ik huilde [...]. Dus geloof niets van wat ze zegt want ze zou tegen je aan het liegen kunnen zijn [...].¹⁵

Jeanne was misschien kritisch over Bertha's oprechtheid, maar anderen geloofden haar wel. Alvorens we hier dieper op ingaan, is het goed even stil te staan bij het soort bronnen dat ons ter beschikking staat. We focussen in de volgende pagina's op de periode tussen Bertha's activiteiten in de gevangenis van Sint-Gillis en haar internering na haar proces. Het is een periode waarin ze het nieuws haalde (onder andere met haar miraculeuze genezing), maar ook het onderwerp was van het onderzoek over haar banden met de Duitse bezetter (het getuigenis van Jeanne H. past in dat kader), op de radar van de kerkelijke overheid kwam en uiteindelijk ook werd aangeklaagd. De bronnen die bewaard zijn gebleven, laten ons toe de stemmen van haar critici en aanhangers te horen en geven ons een idee hoe ze in de pers werd voorgesteld, maar Bertha zelf horen we niet. Ook over haar latere jaren zijn geen autobiografische documenten bewaard gebleven. Er zijn wel nog een paar volgelingen in leven en het is dus mogelijk om aan hand van hun jeugdherinneringen Père Jeans leven na de Tweede Wereldoorlog gedeeltelijk te reconstrueren.

Oorlogsheldin en martelaar

De naoorlogse samenleving was vrij chaotisch. Dit was althans de opvatting van baron van Zuylen-von Nyevelt die kort na de oorlog het onderzoek naar

Dubieuze individuen van
allerhande origine konden
volgens hem gemakkelijk hun
weg vinden naar belangrijke
centra zoals Brussel en
de kuststreken in de zomer

13 U. Fevert, *Vertrauensfragen. Eine Obsession der Moderne* (München, 2013), 8.

14 ADG [CAP 540], 3244, Jeanne H. aan 'Chère Mademoiselle', 28/12/21.

15 ADG [CAP 540], 3244, Jeanne H. aan 'Chère Mademoiselle', 28/12/21.

Bertha Mrazeks banden met de Duitsers leidde (25/11/1918–2/5/1919). Toen ze in 1924 werd aangeklaagd, publiceerde hij een brief in *La Nation Belge* om het uitblijven van een vonnis over haar oorlogsjaren te verantwoorden.¹⁶ Hij stipte aan dat er te weinig bewijs was om haar te veroordelen, maar dat haar zaak wel 'verdacht' was en dat ze hoogstwaarschijnlijk had gecollaboreerd. Volgens de baron was Bertha een 'avonturier' die haar succes en carrière dankte aan de onzekerheden van de naoorlogse samenleving en instroom van vreemdelingen. België was een belangrijke trekpleister omdat het op het kruispunt van Europa lag. Dubieuze individuen van allerhande origine konden volgens hem gemakkelijk hun weg vinden naar belangrijke centra zoals Brussel en de kuststreken in de zomer.¹⁷ 'Mobiliteit en anonimiteit', zo noteerde Matt Houlbrook in zijn werk over oplichters die verschillende identiteiten aannemen, 'creëerden mogelijkheden voor het heruitvinden van de persoon en opwaartse sociale mobiliteit'.¹⁸

Bertha Mrazek was dan misschien wel verdacht, maar nooit publiek veroordeeld en dat zorgde ervoor dat er ook alternatieve versies van haar activiteiten in de gevangenis van Sint-Gillis konden circuleren. Een van de eerste momenten waarop we Bertha Mrazek kunnen traceren in de bronnen is het benefiet dat door Le Chat Noir werd georganiseerd ten voordele van de 'geliefde heldin en martelaar', met als doel voldoende geld in te zamelen voor een rolstoel.¹⁹ Onderdeel van de documentatie omtrent deze campagne was een medisch dossier (juni 1920) waarin de 'invalide' aangaf hoe ze tijdens de oorlogsjaren als een soort proefkonijn was gebruikt door Duitse artsen in de gevangenis van Sint-Gillis. Ze beweerde dat deze artsen testen op haar hadden uitgevoerd om haar mentaal evenwicht te verstoren.

16 'Les aventures de la Marasco. A propos du non-lieu rendu en 1919 par la justice militaire', *La Nation Belge*, 22/11/1924, 3.

17 'Les aventures de la Marasco. A propos du non-lieu rendu en 1919 par la justice militaire', *La Nation Belge*, 22/11/1924, 3. 'cette aventurière'. 'Une histoire ébouriffante. La femme-prêtre de Forest', *Le Peuple*, 09/11/1924, 1. Over het naoorlogse België, zie S. De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog* (Antwerpen, 2013²), 309 en 321.

18 'Mobility and anonymity provided opportunities for personal reinvention and social advancement.' Houlbrook, *Prince of Tricksters*, 5.

19 ADG [CAP 540], 3244, brief van Emile de Borja le Bron aan Berthe Maes, 26/5/1920; 'Une histoire ébouriffante. La femme-prêtre de Forest', *Le Peuple*, 09/11/1924, 1. Over Le Chat Noir: M. Floro, 'Georges Marasco et le Chat Noir', *Le Peuple*, 12/11/1924, 3.

Salus in forum, schilderij van de miraculeuze genezing van Bertha Mrazek in Halle. Door Bertha Mrazek zelf geschilderd. Het werk hing in de kapel van Père Jean in zijn huis in Brussel.

Het benefiet en het medisch dossier presenteerden Bertha als oorlogsslachtoffer.²⁰ Een van de leden van Le Chat Noir publiceerde na Bertha Mrazeks passage in Halle een publieke brief waarin hij aangaf dat ze pas doorhadden dat ze bedot waren door deze 'avonturierster' toen ze het verslag over haar genezing in de krant lazen.²¹

De *miraculée* zelf aarzelde blijkbaar niet om te getuigen over haar engagement tijdens de oorlog en zichzelf voor te stellen als oorlogsheldin. Een van haar verhalen ging over hoe ze regelmatig door een bakker in een mand uit de gevangenis werd gesmokkeld.²² Op andere momenten had ze het over haar hechte vriendschap met Edith Cavell en hoe zijzelf door de Duitsers ter dood was veroordeeld.²³ Het bleef niet bij verhalen, er hoorde een hele enscenering bij. Een journalist van *La Libre Belgique* die Bertha interviewde na haar genezing beschreef hoe hij haar thuis opzocht. De kamer waarin ze met hem sprak, bevatte een vreemd allegaartje aan spullen. Zo zag hij er een Italiaanse madonna boven de haard, zelfportretten van Bertha, een schedel met een Pruisische helm en een pijp in de mond en aan de muur een Belgische vlag:

'Daarop had ze een aantal van haar eigen portretten vastgepind. Op het ene kon je haar zien omringd met palmtakken en bloemen, met linten met lovende inscripties, sommige van het personeel van de Belgische Kwartiermeester-generaal, de andere waren van de kunstenaarsclub waartoe ze behoorde.'²⁴

In het interview presenteerde Bertha zichzelf als dichter en schilder en verwees ze naar de grote diensten die ze België had bewezen tijdens de oorlog en naar haar spionageactiviteiten.²⁵ De hele enscenering van het interview, Bertha's kledingkeuze (een nachtjapon), de ruimte met de patriottische en religieuze elementen en haar zelfbeschrijving wijzen er op dat ze de indruk wou creëren dat ze een vaderlandslievend en vroom wezen was.

Zo'n actieve enscenering zien we allicht ook al in een aantal documenten die in het dossier over haar mogelijke collaboratie werden opgenomen. Het gaat om zogenaamde 'kopieën' van brieven die Bertha Mrazek zou hebben ontvangen van de gevangenen. Aangezien we in dit document ook een kanttekening van Bertha vinden waarin ze aangeeft dat verschillende brieven van Miss Cavell, 'mijn vriendin en beschermster' (*mon amie et protectrice*), in beslag werden genomen door de Duitsers toen die haar huis doorzochten, kunnen we ervan uitgaan dat ze een hand heeft gehad in het opstellen van het document. De kopieën van de brieven portretteren haar als een soort vredestichtende engel:

'2 januari 1918,
Wie ben je? Waar kom je vandaan? Jij, die zo nederig en zo groot bent ... ben jij een engel die Jezus ons stuurde om de gekwetsten te troosten en om ons te leren dat we allemaal broeders zijn, dat we van elkaar moeten houden? Kom je van het Paradijs? Met de opdracht de mensheid te verzoenen? Hemelse missie! Ik wil je een naam geven waaronder ik je kan vereren en ik zal je 'Goedheid' noemen. Jeanne J., Gevangenis Sint-Gillis, cel 24.'²⁶

Twee jaar na het einde van de oorlog, na haar genezing, stonden niet alleen Bertha Mrazeks activiteiten tijdens de oorlog ter discussie. Er heerste ook

20 Archief van het Aartsbisdom Mechelen (verder AAM) Mercier IV.36, brief van Victor Emotte, dr., 20/6/1920.

21 M. Floro, 'Georges Marasco et le Chat Noir', *Le Peuple*, 12/11/1924, 3.

22 'La Marasco espionne', *La Nation Belge*, 16/11/1924, 1.

23 'Guérisseuse? Non, espionne', *La Nation Belge*, 12/11/1924, 1.

24 Thurston, *Surprising Mystics*, 207–208.

25 *Ibidem*.

26 ADG (CAP 540), 3244, kopieën van brieven aan Georges Marasco.

heel wat twijfel over de authenticiteit van haar genezing. De kritiek klonk zelfs zo luid dat een aantal van haar aanhangers zich genoodzaakt zag een comité op te richten ter verdediging van de eer van 'Mademoiselle Bertha Mrazek, alias George Marasco, artiest-schilder-schrijver en oorlogsinvalide'. Ze stuurden ook een brief aan de aartsbisschop in Mechelen en voegden een uitgebreid medisch dossier toe.²⁷

Profetieën en patriottisme

Bertha Mrazek was uitzonderlijk succesvol in het uitbouwen van haar religieuze reputatie. Ook hier speelde ze in op bekende scenario's en ontpopte ze zich achtereenvolgens tot *miraculée*, genezer en profetes. Het waren rollen waarmee haar tijdgenoten goed vertrouwd waren. Ze was zeker niet de eerste die beweerde miraculeus genezen te zijn, maar bij de meeste andere rapporteringen verdween de interesse al na een paar dagen (al bleven sommigen wel lokale sterren).²⁸ Hoe hield Bertha Mrazek de aandacht van haar volgelingen dan vast? Een brief van de pastoor van de Heilig Kruiskerk in Elsene geeft ons hierover meer informatie. In een schrijven aan de bisschoppelijke overheid uitte hij zijn onbehagen over het feit dat Bertha Mrazek zichzelf had heruitgevonden als een 'genezer' en meldde:

'Dat M. geneeskunde in het geheim beoefent en de mensen die haar aanspreken kan doen geloven dat ze gedurende een periode van negen dagen, de kwalen van hen kan overnemen en hen, dankzij haar gave gecombineerd met een novene, daarvan kan bevrijden.'²⁹

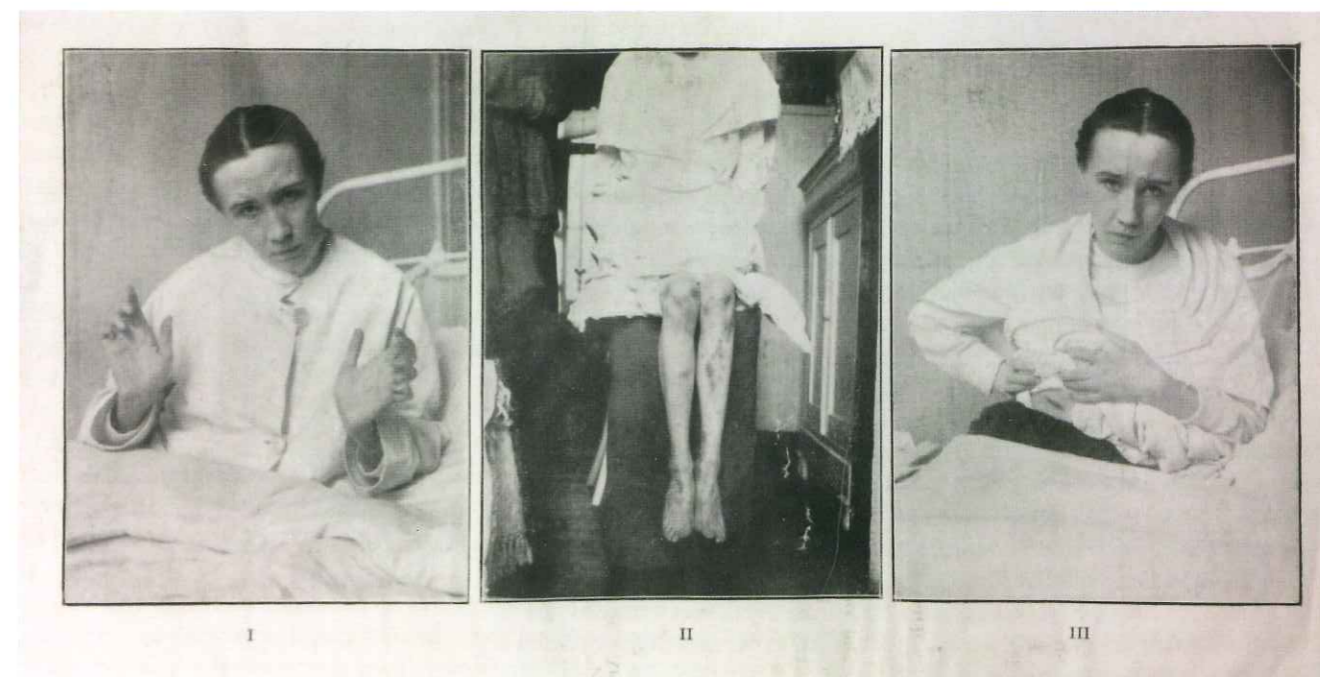
Ze claimde dus de rol van plaatsvervanger ('offerziel'), iemand die de ziektes en het lijden van anderen kon overnemen.³⁰ Ze ging nog een stap verder toen ze er ook een vorm van boetedoening aan koppelde en als een *alter Christus* beweerde de stigmata ontvangen te hebben en elke vrijdag Jezus' lijden te herbeleven. Ze bracht ook foto's van zichzelf in omloop waarop ze

27 AAM, Mercier, IV, spiritualiteit, 36, genezing (te Halle) van Berthe Mrazek. Brief van de leden van het comité (zetel in Ixelles).

28 Zie bijvoorbeeld het werk van Suzanne Kaufman, *Consuming Visions. Mass Culture and the Lourdes Shrine* (Ithaca en London, 2005) 137, 141, 147 en 'Les Miraculées de Lourdes: Sacred Celebrities in the Age of Mass Spectacle', *Journal of Religious History*, 42:4 (2018), 517–544.

29 Paul Vrancken, pastoor van de kerk van het H. Kruis in Elsene aan Mercier, AAM, Mercier, VII, 125 bis, s.d.

30 Thurston, *Surprising Mystics*, 209.

Bertha Mrazek als gestigmatiseerde (knipsel uit de verzameling van Kristof Smeyers ©)

de wonden toonde.³¹ Haar volgelingen geloofden dat heel wat 'wonderlijke genezingen' en 'opmerkelijke bekeringsen' dankzij haar hadden plaatsgevonden.³² Haar tegenstanders spotten voornamelijk met de geposeerde foto's.³³ In beide hoedanigheden, als *miraculée* en als 'offerziel' beantwoordde Bertha aan de gegenderde verwachtingen van haar tijdgenoten. Vrouwen vormden immers de grote meerderheid van de zieken die in het Mariaheiligdom in Lourdes genazen. Bovendien werd de 'offerspiritualiteit' ('victim spirituality'), zoals Paula Kane al aantoonde, gekoppeld aan idealen van vrouwelijkheid en zelfopoffering.³⁴ Volgens een van de getuigenissen bekoorde Bertha haar aanhangers omdat ze wist hoe ze de brieven van haar bewonderaars 'als een heilige' moest beantwoorden.³⁵

Bertha Mrazek beweerde ook een missie van 'religieuze en patriottische' aard te hebben gekregen.³⁶ Zo'n boodschap viel ongetwijfeld niet in dovemansoren in het naoorlogse België. De oorlogsjaren waren niet enkel de bloeiperiode voor profetieën, visioenen en apocalyptische wereldbeelden, maar werden ook gekenmerkt door een intense verstrengeling van katholicisme en patriottisme (denk aan de herderlijke brief van kardinaal Mercier 'Vaderlandsliefde en standvastige lijdzaamheid', Kerstmis 1914).³⁷

De oorlogsjaren waren niet enkel de bloeiperiode voor profetieën, visioenen en apocalyptische wereldbeelden, maar werden ook gekenmerkt door een intense verstrengeling van katholicisme en patriottisme

Bertha bouwde verder op beide tradities en vond zichzelf opnieuw uit als religieuze leider, als een nieuwe Jeanne d'Arc.³⁸ Ze waarschuwde voor een nakende zuiveringsperiode (die ze tussen 1923–1926 situeerde) en voor de gevaren van het bolsjewisme.³⁹ Profetische boodschappen en mystieke fenomenen zoals stigmata waren niet ongewoon in periodes van crisis. Ook Bertha's tijdgenoten waren er zich van bewust en kenden andere voorbeelden. In 1915 noteerde Herbert Thurston, een jezuïet die onderzoek deed naar mystieke fenomenen, dat in periodes van rampspoed en oorlog, wel vaker revelaties en profetieën worden gerapporteerd. Mensen zijn dan op zoek naar houvast en worden minder kritisch.⁴⁰ Bovendien waren er ook (recente) bekende voorbeelden van jonge vrouwen die profetische gaven claimden. Zo haalde de Franse Claire Ferchaud de pers tijdens de Eerste Wereldoorlog. Zij beweerde een missie van God ontvangen te hebben en wilde haar vaderland redden, net zoals Jeanne d'Arc eeuwen tevoren.⁴¹ Die laatste werd officieel heilig verklaard op 16 mei 1920, kort voor de start van Bertha's religieuze carrière. Bertha speelde dus in op stereotype beelden van de *miraculée*, de offerziel en de profetes.

31 'Une histoire ébouriffante. La femme-prêtre de Forest. Georges Marasco, apôtre et martyr', *Le Peuple*, 09/11/1924, 1.

32 Thurston, *Surprising Mystics*, 209.

33 'Une histoire ébouriffante. La femme-prêtre de Forest. Georges Marasco, apôtre et martyr', *Le Peuple*, 09/11/1924, 1.

34 Kaufman, *Consuming Visions*, 137, 141, 147; Ruth Harris, 'Les miraculées de Lourdes', in: Jacqueline Carroy et al. (red.) (2005) *Les femmes dans les sciences de l'homme (XIXe-XXe siècles)* (Paris: Seli Arslan), 287–300; Paula Kane (2002) 'She Offered Herself Up: The Victim Soul and Victim Spirituality in Catholicism', *Church History*, 71.1, 80–119.

35 'Elle a répondu des lettres qu'une sainte seule peut écrire', ADG, CP 540, 3244, Fanny B., 7/3/1921 aan 'Monsieur le secrétaire'.

36 'Guérisseuse? Non, espionne', *La Nation Belge*, 12/11/1924, 1.

37 A. Becker, 'Églises et ferveurs religieuses', in: S. Audoin-Rouzeau en Jean-Jacques Becker (red.) *Encyclopédie de la Grande Guerre 1914–1918. Histoire et culture* (Paris, 2004), 731–743, 731; J. McMillan, 'Writing the spiritual history of the First World War', in: M. de Keizer, H. Blom, L. Gevers en P. Luyckx (red.), *Religie. Godsdienst en geweld in de twintigste eeuw* (Zutphen, 2007), 47–71, 61.

38 'Une histoire ébouriffante. La femme-prêtre de Forest. Georges Marasco, apôtre et martyr', *Le Peuple*, 09/11/1924, 1.

39 'La "guérisseuse"', *La Nation Belge*, 11/11/1924, 1.

40 H. Thurston *The War and the Prophets. Notes on certain popular Predictions current in this latter age* (London, 1915), 1.

41 R. Jonas, *The Tragic Tale of Claire Ferchaud and the Great War* (Berkeley, 2005), 48.

Achter slot en grendel

De religieuze draai die Bertha aan haar 'carrière' gaf, viel niet bij iedereen in goede aarde. Naast de geruchten over haar gedrag tijdens de oorlog en de kritiek op de authenticiteit van haar genezing⁴², kunnen we drie argumentatielijnen onderscheiden waarom ze in katholieke middens werd afgewezen. Ten eerste vonden tijdgenoten het verdacht dat ze zoveel aandacht naar zich toe wou trekken. Eén ervan uitte zijn ongenoegen in de katholieke krant *Le Vingtième Siècle*. Echte heiligen, zo stelde hij, leefden een verborgen leven, hielden zich ver van de schijnwerpers en maakten zichzelf niet het centrum van een cultus. Echte mystici onderwierpen zichzelf aan het gezag van de kerk. De valse mystici 'verklaren zichzelf onbegrepen en vervolgd, stichten kapellen en plaatsen hun individualisme tegenover het katholicisme'.⁴³ Bertha was in de ogen van haar katholieke critici geen echte mystica, ze kon hoogstens als avonturierster of zwakzinnig bestempeld worden.⁴⁴

Ten tweede was ook de kledingkeuze van Bertha Mrazek problematisch. Ze droeg namelijk mannenkleding, ook wanneer ze naar de kerk en ter communie ging.⁴⁵ De kerkelijke overheid hield streng vast aan genderdifferentiatie in kleding en haarsnit en het duurde dan ook niet lang alvorens de bisschoppelijke overheid Bertha de communie weigerde zolang ze aan haar kledingkeuze vasthield.⁴⁶ Ten derde was er ook nog een geldkwestie. Bertha ontwikkelde een plan (1922–1923) om geld in te zamelen voor de orgelpijpen van een kerk in Moha die gebombardeerd was tijdens de oorlog. Toen de kerkelijke overheden er lucht van kregen, probeerden ze elke associatie met haar te vermijden. De pastoor van Moha kreeg het advies 'de grootste voorzichtigheid' aan de dag te leggen en elke financiële hulp van haar af te wijzen.⁴⁷

Uiteindelijk was het niet de kerkelijke, maar wel de publieke overheid die Bertha Mrazek veroordeelde. In november 1924 werd ze gearresteerd voor het verwerven van geld onder valse voorwendsels, en stond ze terecht voor frauduleus gedrag en het poseren als apostel en genezer.⁴⁸ Haar mentale gezondheid werd daarbij in twijfel getrokken. In december 1924 verklaarden de medische experts: 'In onze opvatting, lijdt de beklagde aan een hysterische psychose gecompliceerd door mystieke ijlbuien en manifestaties van mythomanie (de manie om te liegen).' Bertha werd mentaal ziek verklaard, vrijgesproken van de misdaad, maar werd wel naar een gesticht gestuurd 'in de interesse van mentale hygiëne en publieke veiligheid'.⁴⁹ Het was vooral haar invloed op anderen die de experts zorgen baarde.⁵⁰

De katholieke pers reageerde enthousiast met krantenkoppen als 'Bertha-Georges is gek' of 'Marasco in een ziekenhuis'.⁵¹ Nog één keer werden de stereotype beelden geactiveerd. Bertha werd gereduceerd tot een ziek wezen en haar overdreven verbeeldingskracht (oorzaak van haar 'miraculeuze' genezing) werd gekoppeld aan haar vrouwelijkheid. Het 'mirakel van Halle' was een komedie die typerend was voor vrouwen met zwakke zenuwen.⁵² Deze scherpe veroordelingen maken het niet zo moeilijk om haar verhaal in te schrijven in de historiografische traditie die focust op hoe het religieuze charisma van vrouwen door tijdgenoten werd gereduceerd tot hysterische aanvallen.⁵³

Bertha Mrazeks verhaal wijkt echter af op twee belangrijke punten: haar gender en religieus leiderschap. De opsluiting was niet het einde van haar religieuze carrière. Haar volgelingen bleven haar trouw, stichtten een genootschap (*Pro Veritate*) en zorgden ervoor dat ze, eens ze weer op vrije

42 'Guérisseuse? Non, espionne', *La Nation Belge*, 12/11/1924, 1.

43 'Mon idée. Mystique et mystification', *Le Vingtième Siècle*, 10/11/1924, 1.

44 'Mon idée. Mystique et mystification', *Le Vingtième Siècle*, 10/11/1924, 1.

45 Citaat van vicaris-generaal Van Roey in: 'D'une connue à un inconnu', *Le Vingtième Siècle*, 15/11/1924, 1.

46 *Ibidem*. Over kledij in de kerk, zie T. Van Osselaer *The Pious Sex. Catholic Constructions of Masculinity and Femininity in Belgium, c. 1800–1940* (Leuven, 2013), 62.

47 AAM, Mercier, VII, 125 bis, correspondentie van Joseph Bronsgeest, pastoor van Moha (bisdom Luik) met aartsbisschop Mercier, brief kanunnik Dessain aan Bronsgeest, 9/5/1922.

48 'Une histoire ébouriffante. La femme-prêtre de Forest. Georges Marasco, apôtre et martyr', *Le Peuple*, 09/11/1924, 1; zie ook: 'De wonderdoenster van Vorst', *De Volksstem*, 20/11/1924, 1.

49 Thurston, *Surprising Mystics*, 213.

50 Thurston, *Surprising Mystics*, 213.

51 'La Marasco dans une maison de santé', *Le Vingtième Siècle*, 19/12/1924, 2; 'Bertha-Georges Marasco est folle', *La Nation Belge*, 3/12/1924, 1; 'La "Marasco" est bien folle', *La Nation Belge*, 26/02/1925, 2.

52 'Guérisseuse? Non, espionne', *La Nation Belge*, 12/11/1924, 1.

53 T. Van Osselaer, 'Introduction', in: T. Van Osselaer, K. Wils en H. de Smaele (red.) *Sign or Symptom? Exceptional corporeal phenomena in religion and medicine, 19th and 20th centuries* (Leuven, 2017) 7–21, 14–16.

voeten was, een onderkomen had. Ze bleef actief als genezer en profeet, maar identificeerde zich voortaan als man. Het was 'Père Jean' die steun en gebed bood (onder andere in Brussel en in een klein kasteel in Essenbeek, Château Bourdon) en wiens volgelingen nog steeds jaarlijks samenkomen.⁵⁴ We hebben helaas veel minder bronnen voor deze periode en het is on-

54 Lories, 'Mieke-Manneke', 31.

Bertha Mrazeks verhaal wijkt echter af op twee belangrijke punten: haar gender en religieus leiderschap

duidelijk hoe het verblijf achter slot en grendel werd ingebouwd in de levensbeschrijving van Père Jean. Het is niet onwaarschijnlijk dat er opnieuw creatief werd omgesprongen met de jaren die achter gesloten deuren werden doorgebracht. Wat niemand zag, kon geherinterpreteerd worden in het kader van de constructie van het eigen imago. In ieder geval lijkt ook dat verhaal, of die verhalen, een verkenning waard.

Beredeneerde bibliografie

Voor wie meer wil weten over historisch onderzoek naar oplichters, is het werk van Matt Houlbrook, *Prince of tricksters. The incredible true story of Netley Lucas, gentleman crook* (Chicago, 2016) een aanrader. Een klassieker in het genre is Natalie Zemon Davies, *The return of Martin Guerre* (Cambridge, 1983). Het onderwerp blijft populair en recent verscheen nog R.J. Clarke, *Impostress: The Dishonest Adventures of Sarah Wilson* (Stroud, 2019). Een handig werkmiddel om literatuur en bronnen over mystieke fenomenen en charismatische figuren te vinden is de databank 'Stigmatics' (<https://mediahaven-stigmatics.uantwerpen.be/>). Hoewel het hier voornamelijk om stigmatici gaat (de mannen en vrouwen die de wonden van Christus droegen), biedt de databank ook informatie over andere epifenomenen van de mystiek. Er kan op naam, maar ook op locatie, tijdperk en zoekterm gezocht worden. De databank bevat informatie over België, Duitsland, Frankrijk, Spanje en Italië en er wordt momenteel informatie toegevoegd over Oostenrijk en het Verenigd Koninkrijk. Voor meer informatie over charismatische leidersfiguren in een religieuze context, zie ook het themanummer van *Women's History Review* 'Charismatic women in religion. Power, media and social change', dat in 2019 zal verschijnen en waarvan al een aantal artikels online staat (<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09612025.2019.1595200>).

Biografie

Tine Van Osselaer is onderzoeksprofessor aan het Ruusbroecgenootschap (Universiteit Antwerpen). Ze studeerde klassieke filologie en geschiedenis (UGent, 2001 en 2004) en verdedigde in 2009 haar proefschrift *The pious sex. Catholic constructions of masculinity and femininity in Belgium, c. 1800–1940* (KU Leuven). Zij publiceerde al over religieuze geschiedenis, gendergeschiedenis en de geschiedenis van emoties en leidt een internationaal onderzoeksteam over Europese gestigmatiseerden.